

енигматски речници у србији

момир пауновић

Основно правило које се поштује код састављања тзв. мрежних загонетака (класичне укрштене речи, скандинавке, испуњаљке, осмосмерке и др.) јесте да ти састави морају да садрже само лексички и граматички исправне речи и синтагме и да њихови описи буду тачни, прецизни, кратки и јасни. Ако се некад, због грешке аутора или превида енигматских уредника, догоди да буду објављене укрштенице које садрже неисправне, натегнуте или измишљене речи, а уз то нетачне, нејасне или непрецизне описе, то неминовно изазива негативне реакције решавача. У правој хиперпродукцији оваквих загонетака, нажалост, неретко се појављују и састави код чијег креирања није поштовано поменуто правило, па самим тим они не доприносе „знању кроз разоноду“, као прокламованој сврси енигматике. Иако је дао преоштру оцену, наш еминентни лингвиста, академик проф. др Иван Клајн је ипак делом био у праву када је још пре 20 година у чланку „Разонода очајника“ (НИН, 20. новембар 1997) изнео мишљење да је „састављање укрштеница прерасло у индустрију и да је њихов квалитет у обрнутој сразмери с квантитетом“.

Речници гарантују квалитет садржаја

Свесни овога, искусни и одговорни састављачи укрштеница годинама користе релевантне речнике, лексиконе и енциклопедије, пре свега оне значајне за општу културу, црпећи из њих лексички фонд и прецизне дефиниције појмова. Озбиљни енигматичари морају да располажу Речником српскохрватскога књижевнога језика

Матице српске, Речником српскохрватског књижевног и народног језика САНУ, Малом енциклопедијом Просвета, Вујаклијиним Лексиконом страних речи и израза, Великим речником страних речи и израза Клајна и Шипке и бројним другим лексикографским и енциклопедијским издањима значајним за општу културу решаваача. Данас су им на располагању и специјализована лексикографска издања из разних области, а у ери компјутера, брзо налажење појмова и њихово описивање омогућавају им и интернет претраживачи.

Временом се, међутим, показало да су састављачима укрштених речи за квалитетан и ефикасан рад неопходна и друга помагала – специјални енигматски речници састављени према дужини речи, односно броју слова (двословни, трословни, четворословни, петословни, шестословни и седмословни), као и обратни, палиндромни речници (одостражници). Да је то неопходно, први су у Србији уочили и почетне кораке на том плану начинили некадашњи уредници нашег најдуговечијег енигматског листа „Енигма“, Власта Павловић и Симон Рацковић. Они су у периоду од 1957. До 1959. године у том листу објављивали у наставцима свој трословни и недовршени четворословни речник. Десетак година касније, њиховим путем кренуо је садашњи енигматски ветеран Радојица Јовичић, који је шапирографисано, у ограниченом броју примерака, објавио загонетачке речнике са два, три и четири слова, а потом у наставцима у горњомилановачком загонетачком листу „Еурека“ „Двословчани“ и „Трословчани енигматски речник“. Пошто израда енигматских речника изискује дуготрајан напоран рад, подразумева претраживање бројних лексикографских и енциклопедијских издања, а уз то и систематско праћење актуелних информација из штампаних и електронских медија, након почетних

корака поменутих енигматских ентузијаста код нас је, нажалост, активност на овом плану двадесетак година била у застоју.

Бјеловарски „Чвор“ штампао прве енигматске речнике

Захваљујући Енигматском удружењу „Чвор“ из Бјеловара, у периоду 1973-1989. године, у оквиру посебне библиотеке „Енигматски рјечници“, удруженим напорима више аутора, у ијекавској верзији, према стандардима хрватског језика, у знатно већем тиражу, објављена је серија енигматских речника. Најпре је 1973. године у једном тому публикован кратак двословни „Енигматски рјечник 2“ Стјепана Хорвата из Бјеловара, потом 1976. једнотомни четворословни „Енигматски речник 4“ Радоша Пушоњића из Пљеваља (на две стотине страна, са око пет хиљада речи), и најзад 1977. године једнотомни трословни „Енигматски рјечник 3“ Стјепана Хорвата (на сто страна, са 2.500 речи).

Велики допринос овом „речничком подухвату“ дао је српски енигматски велемајстор Бранко Полић из Ваљева, коме је бјеловарски „Чвор“ у периоду 1980-1982. у пет томова објавио попис речи од пет слова под насловом „Енигматски рјечник 5“ (са око 1.200 страна и преко 40.000 речи). Овај издавач је затим усмерио своју „енигматску лексикографску активност“ ка речима од шест слова, па је у периоду 1984-1989. у једанаест томова објавио „Енигматски рјечник 6“ (са преко 2.500 страница и скоро 70.000 речи), у чијој припреми је учествовала велика екипа сарадника из целе ондашње Југославије, међу којима и српски загонетачи Крста Иванов, Динко Кнежевић, Душан Ђукић, Милан Жујовић, Мирољуб Тошић и Јован Неђић. Колико је то био озбиљан подухват потврђује попис коришћене литературе, који обухвата око пет стотина наслова.

Енигматски речници у Србији

Крајем прошлог и почетком овог века, ова активност оживљава и добија велики замах и међу српским енигматичарима. Након опсежног и студиозног проучавања обимне енциклопедијске и лексичке грађе и праћења информативних медија, неколико српских приређивача се посветило издавању посебних енигматских речника. Прво је Станко Жугић из Београда 1997. године објавио „Трословни енигматски речник“ и „Четворословни речник – подсетник“. (Овај четворословни, који је у првобитном издању имао око 12 хиљада речи, касније је допуњен и са двоструким бројем појмова објављен је сајту ЕСС.) Исте године публикован је и Универзални речник скраћеница, акронима и ознака, који је приредио Београђанин Ратко Стојковић.

Десет година касније, појављује се дуго очекивани „Седмословни речник“ Станка Жугића у четири тома са око 33 хиљаде одредница (међу којима су и седмословне синтагме). Овај речник је потом допуњен са још неколико хиљада нових одредница и у таквом облику пре две године објављен као електронско издање. Упоредо су сачињени и обратни, одостражни речници од четири, пет, шест, па и седам слова (које су приредили Станко Жугић, Јован Недић и још неки аутори). Показало се да су ти речници веома корисно помагало састављачима кад треба да пронађу речи којима ће затворити одређене комбинације у укрштеницама.

Оцењујући да је Полићев петословни речник у издању блеловарског „Нвора“ превазиђен по обиму грађе и да је у извесној мери неупотребљив за српске енигматичаре, пошто у њему доминира ијекавица а сви страни називи, по правилима хрватске ортографије, нису наведени фонетски већ етимолошки, Миодраг Тошић из Београда 2001. године почиње рад на припреми

српске верзије „Речника 5“. До сада је из штампе изашло пет томова његовог речника, обрађена су слова од А до Љ и већ је по броју одредница премашен фонд речи садржан у Полићевим речницима. У међувремену је и наш истакнути лингвиста, лексикограф, енигмата и издавач, др Ђорђе Оташевић у издавачкој кући „Алма“ из Београда објавио више нових речника, који су посебно занимљиви енигматским ствараоцима (скраћенице, турцизми, микротопоними, фразеолошки, синтагматски и др.).

И синтагме постају предмет пажње

Пошто је општеприхваћено правило да се укрштенице сматрају квалитетнијим уколико садрже мање црних поља а пространије белине, састављачи су да би задовољили тај захтев, принуђени да у своје саставе убацују и вишесловне синтагме и фразе (некад чак и са преко 20 слова). У вези с тим, у енигматским часописима (а и у електронском облику) појавило се неколико пописа вишесловних синтагми. Крагујевчанин Александар Јанковић је приредио и објавио збирку синтагми од 14 слова, а др Живомир Јевтић из Београда преглед синтагми од 15 слова, при чему су обојица упоредо приложили и њихово значење. Познато је да неки српски загонетачи у својим базама података имају и прегледе синтагми које садрже више слова, али их до сада нису објавили. Састављачима укрштеница и уредницима листова су посебно драгоцени овакви прегледи односно речници, да би се направила разлика између уобичајених, одомаћених и општеприхваћених синтагми и спорадичних склопова речи „за једнократну употребу“, будући да, са енигматске тачке гледишта, употреба ових других није прихватљива.

Истичући значај посебних енигматских речника, морамо на крају напоменути да они ипак не могу у потпуности да замене официјелна енциклопедијска

и лексикографска издања, иза којих стоје релевантни стручњаци и научне институције. Пре свега зато што посебни енигматски речници нису свеобухватни, већ садрже само део лексичког фонда (за сада само речи које садрже од два до седам слова и само део синтагми). Па ипак, они су драгоцени као помоћна енигматска литература, јер умногоме олакшавају састављање укрштеница и описивање појмова. Зато ваља очекивати да

ће Енигматски савез Србије иницирати нов озбиљан подухват – припрему осмолсног енигматског речника, с тим што је то комплексан задатак, који захтева организован тимски рад. Очекује се такође да ће се удруженим напором више енигматских ентузијаста приоритетно радити и на припреми и објављивању енигматских синтагматских речника, јер су синтагме све занимљивија грађа за састављаче укрштеница.